

Vadim Z Rogovin

1937: Stalins år av terror

Introduktion

Vadim Zacharovitj Rogovin (1937-1998) är en rysk historiker och sociolog som specialiserade sig på forskning kring Sovjetunionens historia och i synnerhet den anti-stalinistiska oppositionen (främst den trotskistiska). Hans arbeten om denna epok omfattar 7 volymer, av vilka enbart en (den 4:e) finns tillgänglig på engelska: *1937: Stalin's Year of Terror*. Följande artikel är förordet till denna bok.

I sitt förord utgår Rogovin från Chrusjtjovs hemliga rapport vid den 20:e partikongressen och diskuterar dess betydelse och brister. Den forskning (eller icke-forskning) som bedrevs i Sovjet efter den 20:e partikongressen tas också upp, liksom den forskning som bedrivits om ”den stora terrorn” i ”väst” av främst borgerliga forskare. Rogovin är helt naturligt kritisk, på olika grunder, mot både den sovjetiska och borgerliga forskningen kring denna politik. Slutligen försöker Rogovin ge sin egen syn på vad som är viktigt att ta fasta på vid en analys av det hela. Förordet blir på så sätt en slags ”programförklaring” för resten av boken (och delvis även för hans övriga arbeten).

Martin Fahlgren

Inledning till Vadim Z Rogovins *1937: Stalins år av terror*

*En gång i tiden, ofrivilligt,
Och troligen med en vågad gissning
Kallade Hegel historikern en profet
Som förutsäger baklänges.*

Boris Pasternak

Chrusjtjovs rapport till det sovjetiska kommunistpartiets tjugonde kongress skakade hela världen. Efter detta officiella avslöjande av den stora terrorn under åren 1936-38 trodde socialismens mest konsekventa försvarare att vi skulle få se inledningen på ett uttömmande arbete för att på nytt analysera stalinismens innersta natur och fullständigt få bukt med den i alla socialistiska länder och kommunistpartier. Bertold Brecht påpekade hur oerhört komplex denna uppgift var, och skrev: ”Stalinismen kan krossas endast om partiet mobiliserar massornas visdom i enorm skala. Denna mobilisering är vägen till kommunismen.”¹

Liknande tankar uttrycktes av den tyske kommunistiske poeten Johannes Becher, som anmärkte att den stalinistiska epokens tragik inte går att jämföra med någon föregående epoks tragedi. ”Denna tragedi”, skrev han, ”kan bara övervinnas om den erkänns som en sådan, och om de krafter som blivit utvalda att besegra den kan mäta sig med dess tragiska natur.” Häri finns garantin för att ”det socialistiska systemet i världsskala inte upphör att utvecklas.” Becher noterade helt riktigt att ”tragedins innebörd bara kan föras vidare i hela sin omfattning av de som deltog i den, försökte kämpa mot den och genomled hela tragedin inifrån, det vill säga av de personer som var socialister och hela tiden förblev socialister.”²

¹ *Inostrannaja literatura* [Utländsk litteratur], nr 4 1988, s 170.

² *Literaturnaja gazeta* [Litterär tidskrift], 27 juli 1988.

Men vid tiden för den tjugonde kongressen hade tyvärr nästan alla de som effektivt kunde ha bekämpat stalinismen och fortfarande var övertygade kommunister upphört att existera i Sovjetunionen och i de utländska kommunistpartierna: den överväldigande majoriteten av dem hade utrotats under de skoningslösa utrensningarna. I princip alla ledare för det sovjetiska och andra kommunistiska partier var på ett eller annat sätt besudlade efter att ha deltagit i de stalinistiska brotten, eller åtminstone i att förbereda och ideologiskt rättfärdiga dem. Deras tänkande var tydligt märkt av stalinismens gift. Detta påverkade givetvis innehållet i Chrusjtjovs rapport, som i grund och botten inte riktades mot stalinismen utan bara mot Stalins mest groteska brott. Rapportens grundläggande tanke var påståendena att Stalin fram till 1934 ”aktivt stred för leninismen, mot alla förvanskare av och fiender till den leninska läran,” Han bekämpade ”alla som försökte få landet att lämna den enda riktiga leninska vägen – ... trotskister, zinovjeviter och högeravvikare, de bucharinistiska nationalisterna.” Det var först efter mordet på Kirov, deklarerade Chrusjtjov, som Stalin alltmer började ”missbruka makten, började göra upp räkningen med framträdande parti- och statsrepresentanter, började tillämpa terrorismet mot helt vanliga, hederliga sovjetmedborgare.”³

Dessutom hävdade Chrusjtjov att Stalin, när han släppte lös den massiva statsterrorn, vägledades av ett försvar av ”arbetarklassens intressen, ... det arbetande folkets intressen, ...vårt intresse av att socialismen och kommunismen skulle segra. Vi kan inte säga att detta var en dåres handlingar. Han ansåg att det måste handlas just på detta sätt för att kunna hävda partiets och det arbetande folkets intressen, för att kunna försvara revolutionens landvinningar. Detta är den verkliga tragedin!”⁴ Av detta måste man dra slutsatsen att den stalinistiska terrorn inte var en tragedi för det sovjetiska folket eller för bolsjevikpartiet, utan en tragedi för... Stalin själv. Denna tanke uttrycktes ännu klarare i en resolution från det sovjetiska kommunistpartiets centralkommitté 30 juni 1956, ”Om att övervinna personkulten och dess konsekvenser”, där det öppet sägs att ”Stalins tragedi” bestod av att tillämpa illegala och ”ovärdiga metoder.”⁵

Denna felaktiga version genomsyrade det sovjetiska folkets medvetande under hela ”tö-perioden”, och Chrusjtjov förnekade den först i sina memoarer från slutet av 60-talet, där han upprepade gånger återvände till en värdering av Stalin. Här kallade han Stalin för en mördare som var skyldig till ”kriminella handlingar som bestraffas i alla stater utom de som inte styrs av några lagar.”⁶ Chrusjtjov anspelade helt riktigt på den ”ganska träaktiga logik” som anser att Stalin inte genomförde sina onda gärningar ”för personlig vinning utan av omsorg om sitt folk. Vilket barbari! Att av omsorg om sitt folk döda dess bästa söner.”⁷ Här kan vi tillägga att Chrusjtjovs åsikt om ”barbari” och ”träaktig logik” likaväl kan tillämpas på flera av hans egna uttalanden i rapporten inför tjugonde kongressen och ett antal senare tal som ”mjukade upp” de hårdare delarna av hans rapport.

I det kapitel av hans memoarer som har titeln ”Mina tankar om Stalin” hade Chrusjtjov en helt annan angreppsvinkel än i sina tidigare officiella tal för att bedöma orsaken till de ”stora utrensningarna” och varför Stalin ”ryckte upp” anhängarna till oppositionella stämningar i partiet och landet ”med rötterna”. ”Efter att ha krossat den enastående kärna av personer som under Lenins ledning hade härdats i underjordiskt arbete under tsarismen”, skrev han, ”följde en hänsynslös utrotning av ledande parti-, sovjet-, stats-, akademiska och militära kadrer, liksom miljontals gräsrotter vars sätt att leva eller tänka inte föll Stalin i smaken... Vissa av dem hade naturligtvis upphört att stöda honom när de såg vart han ledde oss. Men oppositionella uppfattningar innebär inte antisovjetiska, antimarxistiska eller partifientliga uppfattningar.”⁸ Chrusjtjov

³ *Reabilitatsija: Polititjeskije protsessij 30- 50- x godov.* (Moskva: 1991), s 63.

⁴ *Ibid*, s 65-66.

⁵ *KPSS v rezoljutsijach i resjenijach s'ezdov, konferentsij i plenumov TsK*, nionde utgåvan, band 9, s 120.

⁶ *Voprosij istorij* [Historiens problem], nr 6-7 (1992), s 83.

⁷ *Ibid*, s 87.

⁸ *Voprosij istorij*, nr 2-3, (1992), s 76.

hade funderat mycket kring det material man hittat under undersökningarna av Stalins brott, och drog alltså två viktiga slutsatser: 1) Oppositionen inom partiet var på intet sätt någon sorts dödligt ont (som det sovjetiska folket hade fått lära sig under årtionden). 2) Den antistalinistiska oppositionen under 30-talet var ganska omfattande.

Chrusjtjov förstod nästan de stora utrensningarnas politiska innebörd när han förklarade dem med hänvisningar till Stalin brytning med den marxistiska teorins och bolsjevikiska politiska praktikens grunder. Han sade öppet att Stalin släppte lös terrorn ”för att garantera att det inte skulle framträda personer eller grupper i partiet som ville få partiet att återvända till Lenins interna partidemokrati, och åter leda landet mot en demokratisk samhällsstruktur... Stalin sade att folket är som gödsel, en oformlig massa som kommer att följa en stark ledare. Och så visade han denna styrka, och förintade allt som kunde bidra till en verklig förståelse av händelserna eller ett sunt resonemang som skulle ha motsagt hans ståndpunkt. Här ligger Sovjetunionens tragedi.”⁹ För första gången kallade Chrusjtjov här den stora terrorn för en tragedi, inte för Stalin utan för landet och dess folk.

Chrusjtjov hade mycket svårt att bryta med den stalinistiska mytologin. Denna svårighet lyser igenom även i hans memoarer, där han upprepar en del fantasier från sin tidigare rapport till tjugonde partikongressen. Liksom tidigare kallade han Stalins arbete ”positivt i den meningen att han förblev marxist i sin grundläggande hållning till historien. Han var en person som var hängiven den marxistiska teorin.” Chrusjtjov hade inte riktigt bemästrat den marxistiska teorin, och bestämde sig för att bara hypotetiskt föra fram den ”trotskistiska” tesen: ”Kanske Stalin hade urartat och agerade helt och hållet mot socialismens idéer, och av denna orsak mördade socialismens anhängare?” – bara för att därefter bestämt förneka att det gick att ställa en sådan fråga: ”Absolut inte. Stalin förblev i princip socialismens tankar trogen.”¹⁰ Som ett resultat av det var Chrusjtjov helt enkelt oförmögen att dra slutsatsen av sina egna bedömningar. Han förblev fängslad i en rent psykologisk, om inte klinisk, förklaring av Stalins terroristiska handlingar: ”Kan detta vara en verklig marxists handlingar? De är en despots eller en sjuk mans gärningar... Sådana handlingar kan inte rättfärdigas... Å andra sidan förblev Stalin marxist i princip (men inte i konkreta handlingar). Och om man bortser från hans patologiska misstänksamhet, grymhet och förräderi, bedömde han situationen nyktert och korrekt.”¹¹ På så sätt fortsatte den stalinistiska historien att tynga ner även avstaliniseringens mest aktive banbrytare och utövare. Är det då förvånande att efter Brezjnevs- och Suslov-ledningens mångåriga förbud mot allt tal om stalinismen, och efter kaoset under ”perestrojkans” ”undersökning” av vår historia, att det var just dessa Chrusjtjovs (och stalinisters i allmänhet) idéer som användes som vapen av många partier och grupperingar som kallade sig ”kommunistiska” i de tidigare sovjetrepublikerna?

Denna tanke att Stalins misstro ”utvecklades till förföljelsemani” och var den viktigaste orsaken till de stora utrensningarna, upprepades i historieberetningen under andra halvan av 50-talet och första halvan av 60-talet.¹²

Att förklara ”Jezjov-perioden” med Stalins personliga patologiska drag var kännetecknande även för flera insiktsfulla experter på sovjetisk historia bland sovjetologer i väst och de första ryska emigranterna. Denna tanke diskuterades i detalj i en brevväxling mellan de tidigare mensjevikerna N Valentinov och B Nikolajevskij. De utvecklade och diskuterade denna fråga brevlades under åren 1954-56, när det blev uppenbart att statlig terror och massförföljelser baserad på falska anklagelser ingalunda var ett av det ”kommunistiska systemets” nödvändiga och oundvikliga kännetecken. Bokstavligen några dagar efter Stalins död stoppade hans efterträdare en

⁹ *Voprosij istorij*, nr 12 (1991), s 62-63.

¹⁰ *Voprosij istorij*, nr 2-3 (1992), s 76, 80.

¹¹ *Ibid*, s 79.

¹² Se till exempel: *Velikaja Otetjestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza. 1941-1945. Kratkaja istorija* (Moskva 1965), s 39.

våg av terror som i omfattning hotade att överträffa till och med 30-talets terror. En månad senare förkunnade de att "läkarkomplotten" – ett av Stalins sista brott – var en bluff.

Sedan kom det i dagen att Stalins efterträdare hade börjat befria och återupprätta personer som blivit orätt dömda under de tidigare åren och decennierna. Under dessa förhållanden försökte Valentinov övertyga Nikolajevskij att "Jezjov-perioden" helt och hållet var en produkt av Stalins paranoia, det vill säga av en kronisk sinnessjukdom som visar sig i vansinniga tvångstankar. Som stöd för detta åberopade Valentinov bevis som antogs ha sitt ursprung hos medlemmen i centralkommittén V I Mezjlauk. Denne påstods ha skickat ett meddelande utomlands 1937 med sin bror, när denne reste till en internationell utställning i Paris. Meddelandet behandlade Stalins sjukdom (paranoia) "och innehöll en mängd viktiga detaljer."¹³

I ett svar till Valentinov höll Nikolajevskij med om att Stalin under sina sista år hade "förlorat besinningen, och från den 'briljante man som delade ut saker ting i doser', som Bucharin hade kallat honom, hade han förvandlats till en person som tappat greppet om verkligheten." Nikolajevskij protesterade bara mot försöken "att utsträcka denna period till det förgångna för att förklara 'Jezjov-perioden', som var en kriminell men noggrant uträknad och (utifrån hans ståndpunkt) väl genomtänkt handling för att krossa sina motståndare, som annars skulle gjort sig av med honom."¹⁴

För att underbygga sin version av den bolsjevikiska miljöns motstånd mot stalinismen åberopade Nikolajevskij antingen betydelselösa fakta (utnämningen av Bucharin 1934 till redaktör för *Izvestija* och hans propaganda för "proletär humanism"), klart tvivelaktig information ("från och med början av 1932 hade Stalin inte majoritet i politbyrå eller på centralkommitténs möten"). Men Nikolajevskijs tanke att "hela 'Jezjov-perioden' var ett djävulskt uträknat spel, ett brott, men inte galenskap"¹⁵ är djupt berättigad. Nikolajevskij utvecklade denna tanke och anmärkte: "För personer som Mezjlauk föreföll det som om utrensningarna var helt vansinniga och att Stalin hade blivit galen. I själva verket var Stalin inte galen och han genomförde en exakt och beslut-sam linje. Senast på sommaren 1934 hade han kommit till slutsatsen att han måste krossa det gamla skiktet av bolsjevik, och därefter började han förbereda detta arbete."¹⁶

Nikolajevskij skrev att han kunde gå med på att Stalin var paranoiker om han hade gått emot sina egna intressen. Vid ett första påseende kan man faktiskt hitta en sådan motsättning. På randen till det obevekligt annalkande kriget avlivade Stalin inte bara partiets och regeringsledningens överväldigande majoritet, tusentals företagsledare, ingenjörer och vetenskapsmän som arbetade för försvaret, utan också nästan hela arméledningen, personer som hade behövts för att försvara landet mot utländsk invasion. Men en mer djupgående analys visar att de stora utrensningarna helt och fullt motsvarade uppgiften att bevara Stalins obegränsade kontroll över partiet, landet och den internationella kommunistiska rörelsen. Som Nikolajevskij helt riktigt påpekade, genomförde Stalin "en kriminell politik, men den enda politik som kunde garantera hans fortsatta diktatur. Hans handlingar bestämdes av denna politik. Han inledde inte terrorn på grund av att han var tokig som Caligula, utan därför att han gjorde den till en del av sin aktiva sociologi... Han mördade miljontals människor och utrotade framförallt alla de gamla bolsjevikerna på grund av att han insåg att detta skikt var motståndare till hans 'kommunism'... Stalin förintade inte den sjunde kongressens centralkommitté och deltagarna vid denna kongress därför att han var galen, utan på grund av att han hade gissat vad hans motståndare hade för planer... Nu vill Chrusjtjov förklara honom galen därför att det är bättre att tillskriva allt till en mans galenskap än att medge att han själv var delaktig i detta kriminella gängs aktiviteter."¹⁷

Speciellt intressanta är Nikolajevskijs argument att Stalins mentala tillstånd i slutet av 30-talet

¹³ N V Valentinov, *Naslednikij Lenina* (Moskva 1991), s 215-216.

¹⁴ Ibid, s 215.

¹⁵ Ibid, s 214.

¹⁶ Ibid, s 216.

¹⁷ Ibid, s 218-219, 223.

skiljde sig från hans tillstånd i början av 50-talet. Stalins förföljelsemani och andra sjukdomssymptom under de sista åren av hans liv har beskrivits inte bara av Chrusjtjov, utan också av personer som stod Stalin nära och inte på något sätt ville misskreditera honom. Utan att darra på rösten sade Molotov till författaren F Tjujev att ”han [Stalin] under den sista perioden led av förföljelsemani.”¹⁸ ”Han njöt inte frukten av sitt arbete”, skrev S Allilujeva. ”Han var själsligen tom, hade glömt alla mänskliga känslor, och plågades av en skräck som under de sista åren övergick i verklig förföljelsemani – till sist knäcktes hans starka nerver.”¹⁹

I skarp kontrast till detta kontrollerade Stalin 1937 hela den enorma statsterrorn på ett orubbligt och effektivt sätt. Utan att svikta eller för en minut tappa kontrollen uppvisade hans handlingar inte en paranoikers nervositet och rädsla, utan tvärtom en överraskande nästan övermänsklig självkontroll och ytterst raffinerad beräkning. Nikolajevskij anmärkte helt riktigt att ”han, under 30-talet, genomförde 'Jezjov'-operationen mycket exakt (ur sin synvinkel). Han förberedde allting och överraskade sina fiender. De förstod ingenting. Inte ens alla hans anhängare förstod honom.”²⁰

Mysteriet med den stora terrorn har också väckt ett intensivt intresse bland personer som befann sig långt från politiken. I romanen *Doktor Zjivago* lät Boris Pasternak sin hjälte uttrycka följande tankar: ”Jag tror att kollektiviseringarna var ett misstag och en misslyckad åtgärd, men det gick inte att erkänna detta misstag. För att dölja misslyckandet tvingades man ta till all möjlig terror för att få folket att glömma bort hur man tänker och tvinga dem att se saker som inte existerade, eller bevisa motsatsen till det uppenbara. Därav Jezjov-periodens ohämmade grymhet, förkunnandet av en konstitution som aldrig var avsedd att tillkämpas och införandet av val som inte grundades i valprinciper.”²¹

Dessa ord har vid ett första påseende en slående likhet med Trotskijs teorier, som upprepade gånger pekade på sambandet mellan den stora terrorn och det massiva missnöje som uppstått i landet efter tvångskollektiviseringarna. Han betonade också att de barbariska utrensningarna maskerades med ”Stalins mest demokratiska konstitution i världen”, en liberal dekor som tjänade som förklädnad och hade rent propagandistiska funktioner.

Pasternaks förklaring av ”Jezjov-periodens” tragedi uppvisar också en omisskännlig likhet med Lenins prognoser 1921. Med hänvisning till de alternativ som Sovjetryssland stod inför vid denna tidpunkt, såg Lenin två utvägar ur de uppkomna motsättningarna: ”tio-tjugo års riktiga relationer till bönderna så är segern garanterad i världsskala (även om de framväxande proletära revolutionerna skulle dröja) eller tjugo-fyrtio års plågsam vit terror. *Aut-aut. Tertium non datur.* [Antingen/eller. Något tredje alternativ gives icke.]”²²

Den stalinistiska klickens lyckades inte upprätta riktiga relationer till bönderna, utan i jakten efter en utväg tog de istället till tvångskollektiviseringar, och orsakade på så sätt en ytterst allvarlig ekonomisk och politisk kris 1928-1933. Istället för att bli exempel på det första landet i världen att slå in på socialismens väg, ett exempel som Lenin ansåg vara ett av de viktigaste villkoren för världsrevolutionens uppsving, blev Sovjetunionen ett negativt exempel på det ekonomiska, sociala, politiska och intellektuella området – med ett kraftigt fall i jordbruks- och varuproduktionen, ökande fattigdom och ojämlikhet, bestående av en totalitär regim och undertryckande av oliktankande, kritik och ideologiska diskussioner. Tillsammans med det staliniserade Kominterns felaktiga politik fungerade alla dessa faktorer som en broms på den socialistiska revolutionen i andra länder – vid ett tillfälle då det kapitalistiska systemets världsomfattande kris gav historiens dittills mest gynnsamma förhållanden för ett uppsving för den revolutionära arbetarrörelsen.

¹⁸ F Tjujev, *Sto sorok besed s Molotovijm* [Ett hundrafyrtio samtal med Molotov] (Moskva 1990), s 135.

¹⁹ S I Allilujeva, *Tol' ko odin god* (Moskva 1990), s 135.

²⁰ Valentinov, *Naslednikij Lenina*, s 219.

²¹ *Novyj mir* [Ny värld], nr 4 (1988), s 101.

²² V I Lenin, *Collected Works*, band 32, s 323-324. [Utkast till ”Om naturaskatten” - öa]

Denna i grunden vita terror stämde ganska bra med de tidsramar som Lenin satte upp – tjugofem år (1928-1953). Men terrorn, som dödade betydligt fler kommunister än till och med de fascistiska regimerna i Tyskland och Italien, förverkligades i en speciell politisk form som marxister inte hade förutsett: den utvecklades ur bolsjevikpartiet, i dess namn och under ledning av dess ledare.

När partiet hade rensats från verkligt oppositionella personer riktades terrorn mot den del av byråkratin som hade hjälpt Stalin till makten. Trotskij förklarade den sociala innebörden i detta skede av de stora utrensningarna så här: ”Det härskande skiktet kastar ut alla som påminner om dess revolutionära förgångna, om socialismens principer, om frihet, jämlikhet och broderskap, om världsrevolutionens olösta problem... I denna mening förstärker utrensningarna det härskande skiktets likformighet och förefaller stärka Stalins ställning.”²³ Den brutala utrensningen av främmande element ur det härskande skiktet, det vill säga de vars medvetande fortfarande var troget bolsjevismens traditioner, ledde till att byråkratin alltmer avskildes från massorna, och att partimedlemmarnas, de militära ledarnas, vetenskapsmännens etc intellektuella och moraliska nivå sjönk allt snabbare. ”Alla kvalificerade och kreativa personer som är verkligt hängivna ekonomin, folkets utveckling eller försvaret, hamnar oundvikligen på kollisionskurs med det härskande fåmansväldet”, skrev Trotskij. ”Så var det under tsaren. Samma sak händer nu och ojämförligt snabbare under Stalins regim. Ekonomin, det kulturella livet och armén behöver uppfinnare, byggare, kreativa personer. Kreml behöver trogna verkställare, pålitliga och skoningslösa förvaltare. Dessa människotyper – förvaltare och kreativa personer – är varandras oförsonliga fiender.”²⁴

Denna förskjutning av sociala människotyper under de stora utrensningarna 1936-1938 noterades också av antikommunistiska skribenter som kunde se konsekvenserna av Stalins ”medlemsrevolution”. Således betonade M Voslenskij, en före detta sovjetbyråkrat som flydde till väst och blev specialist på den sovjetiska elitens problem, att under de stora utrensningarna ”kastades de som fortfarande ansåg att marxismen hade rätt och trodde på uppbygget av ett kommunistiskt samhälle oundvikligen ut och gick under i den bittra kampen. I samhällets styrande skikt ersattes övertygade kommunister av personer som var kommunister till namnet.” För de byråkrater som kom till makten 1937 och senare ”var det knappast intressant om marxismen hade rätt..., och de ersatte denna övertygelse med marxistiska fraser och citat. Trots ljudliga försäkringar att kommunismen var hela mänsklighetens strålande framtid, ville de Stalins skyddslingar som hade klättrat till höga poster minst av allt skapa ett samhälle där man inte i ord utan handling arbetade efter förmåga och fick efter behov.”²⁵

Denna sociala miljö gynnade och skapade i nästa generation obönhörligen människor som vid första bästa lämpliga tillfälle blev öppna överlöpare från kommunismen – Gorbatjov, Jeltsin och Jakovlev, liksom majoriteten av de presidenter som tillträtt i de nya stater som uppstått ur Sovjetunionens ruiner.

Redan i slutet av 30-talet hade mer seriösa analytiker i väst insett de stora utrensningarnas politiska innebörd och resultat. I en rapport från det brittiska Kungliga institutet för Utrikes förbindelser, publicerad i mars 1939, säger man: ”Ryssland inre utveckling går mot bildandet av en 'borgarklass' av direktörer och tjänstemän som har tillräckligt med privilegier för att vara ytterst nöjda med status quo... I de olika utrensningarna kan man skönja en plan där alla som vill ändra de nuvarande förhållandena utrotas. Denna tolkning ger tyngd åt uppfattningen att den revolutionära perioden i Ryssland är slut, och att de styrande hädanefter bara kommer att försöka bevara de fördelar som revolutionen har garanterat dem.”²⁶ På många sätt förklarar dessa ord

²³ *Bjulletin oppozitsij* [Oppositionens bulletin], n 58-59 (1937), s 3.

²⁴ *Bjulletin oppozitsij*, nr 68-69 (1938), s 3.

²⁵ M Voslenskij, *Nomenklatura. Gospodstvujusjtij klass Sovetskogo Sojuza* (Moskva 1991), s 103, 105.

²⁶ Citeras i L D Trotskij, *Portretij revoljutsionerov* [Porträtt av revolutionärer] (Moskva 1991), s 157-158.

varför de stalinistiska och post-stalinistiska regimerna klarat sig så bra under de femtio år som gått efter de stora utrensningarna, vilka åderlät landet och berövade det en enorm intellektuell förmåga som samlats under många år.

I ljuset av allt detta är det lätt att avgöra vilket värde dagens ”demokraters” ideologiska manipulationer har. Dessa ”demokrater” kallar alla de som någon gång haft en ledande post i Sovjetunionens ledande parti för bolsjevik eller leninist – hela vägen till Brezjnevs, Tjernenko och Gorbatjov. De enda de har överseende med är partipampar som har bränt allt de brukade dyrka och har börjat dyrka allt de en gång brände, det vill säga den zoologiska anti-kommunismen.

Ända fram till slutet av 80-talet var det i Sovjetunionen förbjudet att bedriva någon som helst objektiv forskning kring den stora terrorn. Frånvaron av marxistiska arbeten kring dessa frågor, liksom i frågan om stalinismen i allmänhet, innebar till slut att J Bechers prognos från 50-talet slog in: om man inte på ett marxistiskt sätt lyckas förklara den senaste historiens allvarliga problem, kommer det att gynna försöken att utnyttja avslöjandet av Stalin för att ”slå mot den nya samhällsstrukturen och till och med gradvis, bit för bit, slå sönder den.”²⁷ Det var faktiskt vad som skedde i slutet av 80- och början av 90-talen, då dessa försök kröntes med fullständig framgång.

Medan dessa frågor var tabu bland officiella sovjetiska vetenskapsmän, gick sovjetologer och ryska oliktankande i väst noggrant igenom dem – på sitt eget sätt. Hos dessa författare är det inte svårt att hitta faktafel, inexakta formuleringar, fifflande med fakta eller direkta förvrängningar. Det finns två saker som helt och fullt förklarar detta. Den första är de begränsade historiska källor som de hade tillgång till. R Conquests grundläggande forskning till *Den stora terrorn* består således av en analys av sovjetiska tidningar och andra officiella publikationer. Till detta lägger han hänvisningar till minnesredogörelser från personer som lyckades fly från Sovjetunionen. Den andra orsaken är att majoriteten av sovjetologer och oliktankande hade ett speciellt socialt och politiskt syfte – de ville visa att den oerhörda historiska tragedin berodde på den ”utopiska” kommunistiska tanken och bolsjevismens revolutionära praktik. Därför bortsåg dessa forskare från historiska källor som motsade deras scheman och utgångspunkter. Inte en enda av de antikommunister som analyserade Moskvarättegångarna 1936-1938 brydde sig om att titta på ”vittnesmålet” från den person som, även om han inte satt i rättegångssalen, var huvudanklagad i samtliga rättegångar. Således innehåller A Solzjenitsyns bok *Gulagarkipelagen* inte en enda hänvisning till Trotskijs arbeten. Solzjenitsyns bok, liksom R Medvedevs mer objektiva arbeten, tillhör en genre som i väst kallas ”muntlig historia”, det vill säga forskning som nästan helt och hållet grundas på ögonvitnesskildringar från personer som deltog i de beskrivna händelserna. Solzjenitsyn använder dessutom omständigheten att de memoarer han fått av fångar från Stalins läger aldrig publicerades, och ger sig själv gott om svängrum för att svepande skildra deras innehåll och tolka dem.

Utöver myterna som sprids av öppna antikommunister finns det myter som har sitt ursprung i de så kallade ”nationalpatrioternas” läger. De utgörs av ett förkastande av oktoberrevolutionen och bolsjevismen, kopplat till en beundran för Stalin och ett rättfärdigande av hans terrorhandlingar. Denna sorts ”världssyn” fick stor spridning i den sovjetiska pressen under ”perestrojkan” och Jeltsins regering, och utvecklades inom vissa kretsar av den sovjetiska intelligentsian i slutet av 60-talet. S Semanovs artikel ”Om relativa och eviga värden”, som 1970 publicerades i tidskriften *Molodaja gvardija* [Unga gardet], blev ett sorts ideologiskt manifest för denna strömning. Författaren kunde inte öppet förklara att han trodde på idéerna om ”envälde, ortodoxi och nationalism” (som ”nationalpatrioterna” anser vara ”eviga” och ”sant ryska” värden), utan fick begränsa sig till att jämföra det ”nihilistiska” 20-talet med det ”patriotiska” 30-talet.

²⁷ *Literaturnaja gazeta*, 27 juli 1988.

Semanov skrev: ”Idag är det uppenbart att det i mitten av 30-talet skedde en avgörande vändpunkt i kampen mot de fördärvliga och nihilistiska krafterna. Så många nedsättande ord som senare riktats mot denna historiska period!... Det förefaller som om vi fortfarande inte har insett den fullständiga betydelsen av de oerhörda förändringar som skedde vid denna tid. Dessa förändringar utövade ett ytterst välgörande inflytande på utvecklingen av vår kultur.” Utan skuggan av återhållsamhet slog Semanov fast att ”just efter antagandet av vår konstitution, som juridiskt slog fast de enorma samhälleliga förändringar som ägt rum i vårt land och vårt samhälle, åtnjöt Sovjets medborgare på det hela taget likhet inför lagen. Och det var vår oerhörda bedrift... Samtliga ärliga arbetare i vårt land blev hädanefter och för all tid enade i en enda monolitisk enhet.”²⁸

Semanovs artikel lade fram ”det viktigaste kriteriet för att utvärdera de nu pågående samhällsfenomenen.” Enligt författarens uppfattning var detta kriterium: ”Hjälper ett givet fenomen till att stärka vår stat eller inte?”²⁹

Den ideologi som grundades på detta ”kriterium för utvärdering” fick under ”perestrojkan” och åren av ”reformer” omfattande spridning i *Nasj sovremennik* [Vår samtid], *Moskva* och *Molodaja gvardija* [Unga gardet], tidskrifter vars författare kallar sig ”gosudarstvenniki” [statistiker]. Deras historiska och polemiska artiklar utgörs av en organisk enhet av hat mot bolsjevismen och glorifiering av Stalin. Vartefter detta åsiktssystem utvecklades flöt det samman med den nationella borgarklassens ideologi, som ställde sig själv mot compradorborgarklassen och dess politiska representanter. Kampen mellan dessa två fraktioner inom 90-talets framväxande ryska borgarklass ställde alla andra ideologiska strömningar i bakgrunden.

Semanov liksom de medlemmar i dagens ”oförsonliga opposition” som ett kvarts sekel senare för hans ideologiska tradition vidare, pekade helt korrekt ut den sociala, politiska och ideologiska vändpunkten i det sovjetiska samhällets utveckling. Men deras bedömning av denna vändpunkt är alldeles speciell. Enligt logiken i Semanovs artikel var 1937 det första ”lyckliga” året i Sovjetunionens historia. Detta år ”åtnjöt Sovjets medborgare på det hela taget likhet inför lagen”, och jämte denna ”jämlighet” befestes hela samhället ”i en enda monolitisk enhet”. Men den enda ”jämlighet” man vid denna tid kunde hitta fanns i Gulag, där med A Tvardovskijs ord:

*Bakom ena sidan av lagen
Gjorde ödet alla jämlika:
Son till kulak eller son till narkom,
Son till armébefälhavare eller son till bypräst*³⁰

Om vi bortser från de relativt fåtaliga representanterna för ”statistiker”-tendensen, trodde majoriteten av sovjetiska intellektuella ända fram till dissident-rörelsen på 70-talet att den tragedi som drabbade landet och folket var det som kallades ”1937” eller ”Jezjovstjina” [Jezjov-perioden], och ingalunda oktoberrevolutionen.

Avslöjandena vid tjugonde partikongressen var knappast en fullständig överraskning för någon i Sovjetunionen. Både omfattningen av och karaktären på Stalins brutalitet var känd för miljontals Sovjetmedborgare. Under de stalinistiska åren räddade många av dem sig genom att ljuga för sig själva, vilket de måste för att hålla sig på benen. I sina tankar byggde de upp en rad rationaliseringar, det vill säga ett om inte fullständigt så delvis rättfärdigande av Stalins terror som någorlunda vettigt politiskt. Här måste vi betona att ett av ”Jezjov-periodens” mål (och därmed en av dess resultat eller konsekvenser) var att radera folkets sociala och historiska minne, som förs vidare från generation till generation av levande budbärare. Det skapades en ”brända jordens” öken kring de mördade bolsjevikiska ledarna, i så måtto som deras hustrur, barn och

²⁸ *Molodaja gvardija* [Unga gardet], nr 8 (1970), s 319.

²⁹ *Ibid*, s 317.

³⁰ A Tvardovskij, *Poemij* (Moskva 1988), s 325.

närmaste kamrater eliminerades efter dem. Den stalinistiska terrorns skräck präglade flera generationer Sovjetmedborgares medvetande och beteende. För många innebar det att de förlorade all beredskap, önskan och förmåga att tänka i ärliga ideologiska tankebanor. Samtidigt fortsatte bödlarna och angivarna från Stalins tid att frodas. De hade säkrat sitt eget välstånd och sina barns rikedom genom att aktivt delta i falska anklagelser, uteslutningar, tortyr och så vidare.

Men det går inte att överbetona hur massornas medvetande förändrades av de två vågorna av avslöjande av stalinismen: både under och efter tjugonde kongressen och sedan under och efter den tjuogoandra kongressen. Den andra vågen stoppades av ledningen under Brezjnev-Suslov strax efter störtandet av Chrusjtjov. De sista konstverken, vetenskapliga forskningarna och analyserande artiklarna som ägnades den stora terrorn sågs i Sovjetunionen 1965-1966.

Under den korta historiska perioden mellan kommunistpartiets tjuogoandra kongress och avlägsnandet av Chrusjtjov från makten bevittnade vi uppkomsten av den så kallade ”60-tals”-generationen. De främsta talesmännen för denna generation omfattade inte bara Solzjenitsyn utan också en ung generation av poeter som reciterade sina dikter vid de omtalade kvällsföreställningarna på polytekniska museet. Under de följande åren genomgick majoriteten av ”60-talsfolket” en rad stadier av politiskt förfall. De utvecklades i riktning mot antikommunism och förkastade sina tidigare arbeten som ”ungdomssynder”. Men omorienteringen skapade bara illvilligt och vulgärt antibolsjeviskt skvaller, och kan inte förta deras tidigare arbetens odödliga betydelse. Där var det dominerande ideologiska draget att åter hävda oktoberrevolutionens och bolsjevismens idéer. Det var i början av 60-talet som A Voznesenskij skrev dikten ”Longjumeau”, vilken helt och hållet genomsyras av att ställa leninism mot stalinism. Dessutom avslutade B Okudzjava en av sina bästa sånger med de rörande raderna:

*Men om plötsligt, någonstans,
jag inte lyckas skydda mig -
Oavsett vilka nya slag
som skakar jordgloben,
Jag kommer ändå att stupa under detta krig,
i detta fjärran inbördeskrig,
Och kommissarier i dammiga hjälmar
Kommer att tysta böja sig över mig.³¹*

På 60-talet skrev Solzjenitsyn de antistalinistiska men på intet sätt antikommunistiska romanerna *Cancerkliniken* och *Den första kretsen* (även om den variant av den andra romanen som spreds utomlands avsevärt skiljer sig ideologiskt från den variant som cirkulerade i Samizdat [den underjordiska rörelsen för oliktankande – öa] och publicerades i tidskriften *Novyj mir*).

Till och med under ”töperiodens” höjdpunkt lade eftertänksamma personer på minnet att de sanningar om Stalins brott som blivit offentliga inte var fullständiga. Författaren till denna bok hörde på 50-talet flera gånger i privata samtal att den fullständiga sanningen om den stora terrorn inte skulle bli känd förrän efter 100 år.

För klicken kring Brezjnev som ersatte Chrusjtjov verkade till och med de förklaringar av den stora terrorn som florerade under ”töperioden” farliga. Därför förklarade de helt enkelt det vara tabu att diskutera denna fråga och arbeta med därmed sammanhängande ämnen inom konsten eller i den historiska litteraturen.

Även under Brezjnev-perioden (känd som ”stagnationsperioden”) fortsatte givetvis vittnen till händelserna på 30-talet att skriva memoarer, och författare, vetenskapsmän och journalister fortsatte att skriva böcker om dem. Såren från 1937 hade inte läkt, och minnena från den stalinistiska terrorn var så smärtsamma att många framstående författare och memoarförfattare

³¹ B Okudzjava, *Stichotvorenija* (Moskva 1984), s 11-12.

lade ner årtal på sådana arbeten, som skrevs ”för skrivbordslådan”, det vill säga utan förhoppningar om att se dem publicerade inom en nära framtid. I slutet av 60-talet började levnadsminnen och litterära verk cirkulera i stor omfattning inom Samizdat, trots att det officiellt var förbjudet att publicera dem i Sovjetunionen. Sedan började många sovjetiska författare skicka sina arbeten utomlands för att de skulle publiceras där.

Först i slutet av 1986 började artiklar om det stalinistiska förtrycket åter uppträda i den officiella sovjetiska pressen. Men lika lite som på 50- och 60-talet berodde detta officiella godkännande att ta upp dessa frågor på en önskan att återupprätta den historiska sanningen och övervinna de skador som stalinismen orsakat. Om båda ”Chrusjtjov”-vågorna av avslöjanden till stor del kommit till stånd på grund av överväganden i kampen mot den så kallade ”partifientliga” gruppen kring Molotov, Kaganovitj och Malenkov, föranleddes även ”perestrojkan” till en början av andra tillfälliga överväganden: av en strävan att få den offentliga opinionen att rikta sin uppmärksamhet mot tragiska händelser i det förgångna, som den nya generationens partiledare inte hade något ansvar för, istället för på misslyckandena för den brett utropade ”perestrojkan”.

Den flod av avslöjanden som bröt fram under ”glasnost” [öppenhet] var i början så kraftfull, att den offentliga opinionen 1987-1989 nästan helt var upptagen med frågor om landets historia under de stalinistiska åren. Detta intresse förklarar dessa års kraftiga ökning av prenumerationerna och så småningom också utgåvorna av masstidningar, liksom litterära och politiska tidskrifter som outtröttligt publicerade allt nyare arbeten om Stalins brott.

Men det stod snart klart att många författare och pressorgan utnyttjade teman om den stora terrorn och stalinismen för att kompromettera eller misskreditera de socialistiska idéerna. Denna antikommunistiska och antibolsjevikiska inriktning hade till stor del förberetts av sovjetologernas och de sovjetiska oliktankandes verksamhet i väst under 60- till 80-talen, där det spreds en hel rad historiska myter.

Att skapa historiska myter har alltid varit ett av de reaktionära krafternas viktigaste ideologiska vapen. Men i det moderna samhället måste historiska myter förkläda sig som vetenskap, och när de söker efter stöd försöker de alltid hitta pseudovetenskapliga argument. I slutet av 80-talet fick myter som uppstått under sovjetmaktens första decennier nytt liv i den sovjetiska pressen. En av dessa myter var i själva verket en upprepning av en stalinistisk version från 1936, enligt vilken Trotskijs och ”trotskisternas” kamp mot stalinismen påstods ha sin grund i en ren och skär strävan efter makt. Enligt denna myt skiljde sig inte ”trotskismens” lära på något avgörande sätt från stalinisternas ”allmänna linje”, och om oppositionen hade segrat i den inre partikampen hade de fört en politik som inte på något avgörande sätt skilde sig från Stalins.

Andra myter hade sitt ursprung i de första ryska emigranternas och kommunistiska överlöparnas arbeten från 20- och 30-talen, och syftade till att misskreditera och svärta ned perioden kring den ryska revolutionen. För att ideologiskt bereda vägen för ett återupprättande av kapitalismen i Sovjetunionen krävdes att en viktig del av massornas medvetande bröts ned. Plus måste ändras till minus i hur man tolkade oktoberrevolutionen och inbördeskriget, händelser som hade en aura av storhet och hjältemod i miljontals sovjetiska medborgares sinnen. Det är ingen slump att kritiken av vår historia kring 1990 byter fokus från den stalinistiska perioden till de första åren efter oktoberrevolutionen. Det mest förklenande ordet i både ”demokraternas” och ”nationaldemokraternas” verk blev plötsligt den halvt bortglömda termen ”bolsjevik”, som egentligen bara kan tillämpas på Lenins partigeneration och de delar som inte urartade under de påföljande åren.

En som inte i ringa grad bidrog till att skapa denna myt var Solzjenitsyn, som i sin bok *Gulagarkipelagen* hävdade att ”Jezjov-perioden” bara var en våg av ”bolsjevikisk terror”, och att inbördeskriget, kollektiviseringarna och förtrycket efter kriget i grunden var samma sorts fasansfulla vågor.

Men det är uppenbart att det inte går att jämföra folklig kamp mot en öppen klassfiende och

välbeväpnade konspirationer – som är oundvikliga under ett inbördeskrig när det är svårt att skilja mellan fronten och eftertruppen – med en härskande byråkratis kamp mot en bondeklass som utgjorde befolkningens majoritet (just den sortens kamp som framprovocerades av de ”snabba kollektiviseringarna” och ”likvideringen av kulakerna som klass”). Och kampen mot de bönder som ofta besvarade tvångskollektiviseringarna med väpnade uppror (som ägde rum under hela perioden 1928-1933) är i sin tur något helt annat än att likvidera obehäpnade människor, som till sin majoritet var hängivna socialismens tanke och sak. Och när det gäller förtrycket under de sista åren av kriget, riktades det inte bara mot oskyldiga människor, utan också mot tusentals medlöpare och medverkande i rövarband (strikt vedergällning utmättes mot medbrottslingar till Hitlers styrkor i de länder i Västeuropa som hade befriats från den fascistiska ockupationen).

Om oktoberrevolutionen och inbördeskriget 1918-1920 hade uppnått sina mål, skulle varje opartisk bedömare anse offren berättigade – på samma sätt som dagens amerikaner anser att offren som skördades under sjutton- och artonhundratalsens revolutionära krig var berättigade. Men bara några år efter inbördeskrigets slut och sovjetregimens seger inleddes i själva verket ett nytt inbördeskrig mot bönderna, orsakat inte så mycket av objektiva klassmotsättningar som av den stalinistiska ledningens felaktiga politik. Samtidigt inledde den härskande byråkratin en rad små inbördeskrig mot den kommunistiska oppositionen, vilka växte över i den stora terrorn 1936-1938.

I det sovjetiska samhällets historia kan vi alltså räkna till inte ett utan minst tre inbördeskrig, som skiljer sig avsevärt till sin natur och konsekvenser. Inbördeskriget 1918-1920 räddade landet ur ett tillstånd av sammanbrott, anarki och kaos som förvärrats efter februarirevolutionen (detta faktum erkänns till och med av motståndare till bolsjevikerna som Berdjajev och Denikin). Inbördeskriget 1928-1933 var ett krig som avsevärt försvagade Sovjetunionen, trots att det lyckades ”lugna” bönderna. ”Jezjov-terrorn” var ett inbördeskrig i förebyggande syfte mot bolsjevik-leninister som hade kämpat för att bevara och stärka oktoberrevolutionens framsteg. Detta sista inbördeskrig i Sovjetunionen (fram till det ”lågintensiva inbördeskriget” som inleddes av ”perestrojkan” och fortsätter än idag) skördade fler offer än både inbördeskriget 1918-1920 och det stalinistiska förtrycket före och efter det.

Historiska jämförelser hjälper oss att förstå vad som är väsentligt i stora historiska händelser. Inbördeskriget 1918-1920 kan jämföras med inbördeskrig i andra länder, i synnerhet med 1860-talets inbördeskrig i USA. Trotskij ansåg till och med att det fanns så mycket gemensamt mellan dessa krig att han tänkte skriva en bok som jämförde dem. Dessutom påminner kampen mot de upproriska bönderna under tvångskollektiviseringarna om de franska revolutionära arméernas krig mot ”Vendée”.

Men det finns ingen historisk motsvarighet till det fenomen som omväxlande kallas ”1937”, ”Jezjov-terrorn”, ”den stora terrorn” eller ”de stora utrensningarna”. Liknande händelser kan vi bara återfinna efter andra världskriget i andra länder som kallas socialistiska. Det gäller först och främst utrensningarna i de härskande kommunistpartierna i de ”folkdemokratiska” staterna, utrensningar som drevs på av Moskva. För det andra gäller det den så kallade ”kulturrevolutionen” i Kina, som ägde rum utan minsta påtryckning från Sovjetunionens sida. Precis som ”Jezjov-terrorn” inleddes ”kulturrevolutionen” nästan 20 år efter den socialistiska revolutionens seger, och gav upphov till uppfattningen att alla socialistiska länder oundvikligen kommer att genomgå en period av statlig terror i masskala.

Men ”de stora utrensningarna” i Sovjetunionen och ”kulturrevolutionen” i Kina skilde sig på avgörande punkter när det gäller hur terrorn genomfördes. I Kina framställdes den som ett spontant utbrott av missnöje bland massorna, och i synnerhet ungdomen, över hur ”de som tilldelats makten och följde den kapitalistiska vägen” betedde sig. ”Kulturrevolutionens” offer, inklusive ledande parti- och regeringsmedlemmar, utsattes för offentligt hån, misshandel och andra former av våld. Det gjordes öppet, inför stora folkmassor, av ”rödgardister” som fick göra

som de ville och blev förgiftade av sin makt över hjälplösa människor. Det är emellertid mer på sin plats att jämföra rödgardisterna med Hitlers stormtrupper än med Stalins inkvisitorer, som utförde sitt blodiga värv i fängelsernas tortyrkammare.

Trotskij menade att den stora terrorn kunde genomföras genom att på ett primitivt sätt bestraffa "folkets fiender", men påpekade att Stalin istället för denna "asiatiska" variant föredrog att utrota sina offer samtidigt som han dolde både förtryckets omfattning och brutalitet från folket. "Det hade inte krävts särskilt stor ansträngning från den stalinistiska byråkratins sida", skrev Trotskij, "för att organisera folkets vrede. Men den hade inget behov av det. Tvärtom såg de sådana icke auktoriserade aktioner, även om de faktiskt hade beordrats uppifrån, som ett hot mot den existerande ordningen. Misshandel i fängelserna, mord – detta kunde Kremles termidorianer genomföra på ett strängt planerat sätt, med hjälp av GPU och dess avdelningar... Det var möjligt tack vare den totalitära karaktären hos en regim, som till sitt förfogande hade nationens alla materiella medel och krafter."³²

1937 bestämde de historiska händelsernas utveckling för många år och decennier framåt. Vi kan kalla detta år mer "historiskt avgörande" än oktoberrevolutionen ("historiskt avgörande" är en berättigad benämning, men den användes på ett djupt vulgärt sätt av Gorbatjov, som kallade sina förvirrade och osystematiska handlingar under "perestrojkan" för just det). Om oktoberrevolutionen inte hade ägt rum skulle socialistiska revolutioner brutit ut något senare i Ryssland, eller andra mer utvecklade länder, på grund av kapitalismens oerhört hårda motsättningar under 20- till 40-talen. I så fall hade den revolutionära processen fått en mer gynnsam utveckling, eftersom den inte hade fjättrats, demoraliserats och försvagats av de staliniserade kommunistpartierna.

1937 blev avgörande i djupt tragisk mening. Den kommunistiska rörelsen drabbades av förluster både i Sovjetunionen och över hela världen, och rörelsen har än idag inte hämtat sig från dem.

Tragedin 1937 kan inte förklaras med den populära aforismen "varje revolution slukar sina egna barn". Denna aforism har på intet sätt en så djup mening som den ofta tillskrivs. Den borgerliga amerikanska revolutionen slukade således inte sina barn, och uppnådde ändå sina ledares uppsatta mål. Inte heller slukade oktoberrevolutionen och det efterföljande inbördeskriget sina barn. Med undantag för de som dödades av sina fiender överlevde revolutionens organisatörer denna hjältemodiga period. Den bolsjevikiska generation som ledde den folkliga revolutionen utrotades först tjugo år efter revolutionens seger.

I denna bok kommer jag inte att i detalj gå igenom ämnen som behandlats utförligt i andra arbeten: användandet av fysisk tortyr under förhören, de allmänna levnadsförhållandena i de stalinistiska lägren, och så vidare. Jag kommer att koncentrera mig på de aspekter av den stora terrorn som än idag förbryllar oss: hur var det möjligt att i tider av fred förinta så enormt många människor? Varför lät det härskande skiktet sig nästan helt utrotas i lågorna från de stora utrensningarna? Fanns det krafter i partiet som försökte förhindra terrorn?

I linje med dessa mål kommer boken att analysera den period som inleddes med den första skådeprocessen (i augusti 1936) och avslutades med centralkommitténs plenarmöte i juni 1937.

Det är lämpligt att innan vi gör en konkret genomgång av historiskt material kort skissera bokens tanke, vars riktighet läsaren kommer att kunna bekräfta när han tänker över och värderar de historiska fakta den innehåller.

Oktoberrevolutionen var en integrerad del av den socialistiska världsrevolutionen, och var en så mäktig historisk händelse att den byråkratiska reaktionen (stalinismen) också antog oerhörda proportioner, och krävde en samling av lögnar och förtryck som historien aldrig tidigare skådat. Stalinismens skändning av oktoberrevolutionens principer och ideal gav i sin tur upphov till ett mäktigt och heroiskt motstånd både i Sovjetunionen och utanför dess gränser. Motståndet leddes

³² L D Trotskij, *Stalin*, band 2 (Moskva 1990), s 215-216.

av de politiska krafter som behöll tron på de marxistiska lärorna och förblev lojala mot bolsjevismens revolutionära traditioner. För att kunna beseгра detta motstånd krävdes en terror vars omfattning och brutalitet saknade motsvarighet i historien.

Att förbise denna historiens tragiska dialektik får antikommunisterna att tolka den stora terrorn som oförnuftig, framkallad av bolsjevikernas ”djävulska” natur, som påstods drivas av en törst för meningslöst våld som i sin tur ledde till att de förintade sig själva.

Det material från de sovjetiska arkiven som blivit tillgängliga på senare år (även om långtifrån alla arkiv är öppna), liksom publiceringen av många nya memoarer, har hjälpt författaren att genomföra de uppgifter denna bok ställde upp: att analysera ursprunget till och den skoningslösa utbredningen av den stora terrorn, och peka på varför denna massiva terroristhandling inte bara blev möjlig utan också framgångsrik. Författaren är medveten om att han inte på något sätt har uppnått målen för denna forskning. Trots den enorma och allt större mängden arkivmaterial finns stora luckor i vår genomgång av många händelser 1937. Författaren hade inte tillgång till utredningens akter. En noggrann analys av dessa skulle kunna reda ut den stalinistiska soppan – en kombination av det som egentligen hände och det som uppfanns av Stalin och hans inkvisitorer. I ljuset av detta ofullständiga material är en del av författarens argument hypoteser som han hoppas kunna bevisa mer fullständigt i framtida arbeten. Författaren vore tacksam om läsarna kan hjälpa honom att förfina, konkretisera eller tillbakavisa dessa hypoteser på grundval av nya teorier eller nytt material.

(Översättning: Göran Källqvist)